

Chronicle

Významné životní jubileum Jany Hoffmannové

JIŘÍ ZEMAN*

Prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc., se narodila 18. listopadu 1950 v Praze. Po maturitě (1968) studovala češtinu a dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zde její další orientaci na stylistiku a textovou lingvistiku ovlivnil Karel Hausenblas. Po promoci (1973) nastoupila do Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd (ÚJČ) a jeho vědeckou pracovníci – od počátku 90. let již ÚJČ Akademie věd ČR – je téměř půlstoletí.

V 70. a částečně 80. letech byl v centru pozornosti J. Hoffmannové dobově chápaný text jako výsledek mezilidské komunikace. Už rigorózní práce *Metajazyk a metařeč v publicistice a korespondenci Karla Čapka* (1975) ukázala, že autorka bude důsledně zasazovat textotvorný proces do širšího komunikačního rámce. Záhy po nástupu do ÚJČ se zapojila do úkolů, které řešilo tehdejší oddělení gramatiky pod vedením



* Univerzita Hradec Králové, Česká republika, jiri.zeman@uhk.cz

Františka Daneše, který J. Hoffmannovou ovlivnil zejména v teorii koheze a výstavby textu. Jedním z témat byl výzkum organizace a interpretace textu, na němž ÚJČ spolupracoval s východoněmeckým Centrálním jazykovědným ústavem. Výsledky jsou patrné ze sborníků ediční řady *Linguistica*, která se stala v 80. letech publikační platformou ÚJČ a umožnila prezentovat nejnovější výsledky lingvistických výzkumů; několik svazků jubilantka připravila jako editorka k tisku.

V edici *Linguistica* vyšla také první monografie J. Hoffmannové – kandidátská práce *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu* (1983). Bilancuje dosavadní výsledky vědního oboru textová lingvistika a přináší systematický pohled na text a jeho systémovou povahu. I když se zabývá především časovými vztahy v textu a prostředky jejich vyjadřování, zasazuje téma do komunikační situace a sleduje jeho důsledky pro sémantiku a pragmatiku textu. Práce už vykazuje všechny znaky jejího přístupu k výzkumu – základem je obdivuhodný rozhled po české i zahraniční literatuře, jejíž výsledky kriticky hodnotí, tvořivým způsobem aplikuje na konkrétní materiál a vyvozuje obecné závěry.

V četných studiích analyzovala – v návaznosti na práce K. Hausenblase a F. Daneše – vliv sémantických a pragmatických činitelů na koherenci textu. Zabývala se tématem textu, textovými vzorci a typy, textovou činností, konektory a jejich podílem na výstavbě textu. Metodologii textové lingvistiky aplikovala také na různé textové typy (seznamovací inzeráty) či na sémioticky heterogenní komunikáty (vztah verbální a neverbální složky kreslených vtipů či vztah názvu a neverbálního uměleckého artefaktu). Výsledky svých výzkumů uplatnila při práci na třetím dílu akademické *Mluvnice češtiny* (1987): v poslední kapitole věnované textové syntaxi zpracovala spolu s K. Hausenblasem obecné výklady o textu a s F. Danešem prostředky textové koheze.

Od počátku 80. let začal ÚJČ – v návaznosti na model řečové činnosti vypracovaný Janem Kořenským – organizovat výzkum mluvené komunikace. Základním úkolem bylo propracování obecné teorie interpretačních procesů a jejich aplikace na řečovou činnost. J. Hoffmannová, která v té době měla bohaté zkušenosti s interpretací rozhovorů v uměleckých textech, se podílela na vypracování analytického aparátu komplexní analýzy komunikačního procesu zahrnujícího také sociální a psychologické faktory a výsledek byl publikován v práci *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu* (1987; s J. Kořenským, O. Müllerovou a A. Jaklovou). Metodologický rámec byl ověřen na

autentickém materiálu a zároveň se rozšířilo spektrum komunikačních situací, které byly zkoumány. ÚJČ začal budovat audiotéku mluvených rozhovorů, na níž se J. Hoffmannová organizačně podílela; soubor nahrávek se stal cenným materiálem pro počáteční výzkum komunikace v 90. letech.

Vznik oddělení stylistiky a textové lingvistiky ÚJČ na počátku 90. let vytvořil příznivé podmínky pro systematický výzkum dialogu. J. Hoffmannová se zaměřila na analýzu konkrétních komunikačních situací. Aplikovala své zkušenosti z výzkumu textu, při rozboru se však začala inspirovat také metodologií analýzy diskurzu. Publikace *Mluvená čeština v autentických textech* (1992; s O. Müllerovou a E. Schneiderovou) je komentovaným souborem jedenácti rozhovorů zastupujících frekventované komunikační situace. Jejich interpretace vychází z dříve propracovaného analytického aparátu a u každého rozhovoru autorky sledují tematickou výstavbu rozhovoru, jeho sociálně-psychologické a pragmatické aspekty, kompozici a výrazové prostředky.

Širší veřejnosti byla určena publikace *Kapitoly o dialogu* (1994; s O. Müllerovou), v níž autorky shrnují a popularizují poznatky a zkušenosti, které dosavadní výzkum rozhovoru přinesl. Jednotlivé kapitoly charakterizují základní znaky rozhovoru, jeho typy, výstavbu, frekventované strategie a jazykové prostředky. Uzavírají ji praktická doporučení, jak efektivně komunikovat.

Výběr hlavních studií Jany Hoffmannové a Olgy Müllerové z 90. let zpřístupňuje zahraničním bohemistům práce *Dialog v češtině* (München 1999), obsahuje jubilantčiny kapitoly o vágnosti vyjadřování, zdvořilosti, výstavbě rozhovorů a neverbální komunikaci (např. řeč očí).

Zřejmě nejznámější prací J. Hoffmannové je příručka *Stylistika a...* (1997) zabývající se postavením stylistiky mezi lingvistickými obory a vymezením styčných témat mezi stylistikou a klasickými složkami lingvistiky i novými obory. Publikace tak zasazuje stylistiku do mezioborového kontextu. Jádro publikace vzniklo roku 1994 během půlročního pobytu v Nizozemském Wassenaar, při němž J. Hoffmannová navštívila mj. pracoviště T. A. van Dijka, S. C. Levinsona a absolvovala kurz P. Drewa Conversation Analysis na univerzitě v Leydenu. Vědecky ji obohatily také další stáže na slavistických pracovištích ve Finsku, německém Bielefeldu, ve Švédsku či na vědeckých pracovištích ve Velké Británii. Široký rozhled v anglosaské i slavistické odborné literatuře zúročila v článcích, v nichž promýšlela nové přístupy k výzkumu mluvených projevů (konverzační analýza, členská kategorizační analýza, genderová lingvistika aj.).

J. Hoffmannová chápe styl jako integrační činitel, a to jak v pojetí textu a komunikátu, tak při interkulturním a interdisciplinárním přístupu k jejich výzkumu. Při analýze komunikátů se jí podařilo propojit funkční stylistiku s dalšími vědními obory, zejména analýzou diskurzu a konverzační analýzou.

Aktuálním úkolem výzkumu mluvené komunikace v 2. polovině 90. let bylo komplexní zpracování vybraných komunikačních situací. Publikace *Konverzace v češtině* (1999; s O. Müllerovou a J. Zemanem) sleduje rozhovory při rodinných a přátelských návštěvách. J. Hoffmannová připravila kapitoly o výstavbě rozhovorů a reprodukci řeči a myšlení. Vymezuje také základní rysy fatické komunikace, jíž se systematicky věnovala v samostatných studiích. Monografie *Jak vedeme dialog s institucemi* (2000; s O. Müllerovou) je zaměřena na institucionální interakci a analýzu rozhovorů mezi jejich představiteli a soukromými osobami. Jubilantka vypracovala dvě kapitoly. V jedné rozebírá komunikaci mezi soukromými osobami a dispečerem na ohlašovně požárů, další popisuje zvláštnosti interakce v domově seniorů mezi personálem a klientkami. Gerontologické lingvistice je věnována kolektivní práce *Čeština v dialogu generací* (2007) – zabývá se specifickými rysy komunikace nejstarší generace a zvláštnostmi mezigeneračních rozhovorů. J. Hoffmannová se zaměřila hlavně na narativy a analyzovala, jak se v nich projevují časoprostorové ukazatele, jak senioři reprodukují svou a cizí řeč, popsala vysvětlovací sekvence v mezigeneračním rozhovoru a střídání variet v jejich mluvě.

Velkou pozornost věnovala J. Hoffmannová mediálnímu diskurzu a jeho prostřednictvím politické komunikační sfěře. Vedle výstavby různých typů rozhovorů a frekventovaných strategií se zabývala také zdvořilostí, funkcí humoru a komiky při střetech, prezentací politického diskurzu v médiích aj. V kolektivní monografii *Styl mediálních dialogů* (2013), která se soustřeďuje na mediální dialogický styl, zpracovala kapitoly o stylu televizních zábavných pořadů a jejich srovnání s publicistickými rozhovory. Mediální diskurz chápe J. Hoffmannová široce a zahrnuje do něj i nové informační technologie, jak dokumentuje studie *Některé situační, strategické a textově typologické charakteristiky komunikace na www chatu* (in: E. Jandová a kol.: *Čeština na www chatu*, 2006; s O. Müllerovou), metodologii rozšiřuje o kritickou analýzu diskurzu.

Výzkum autentických rozhovorů a popis vybraných komunikačních situací ukázal, že je potřebné modifikovat a reformulovat předmět současné stylistiky a témata, jež má zkoumat. Týká se to mj. také znaků funkčního stylu hovorového (prostě sdělovacího) a přesného vymezení jeho vztahu ke konverzačnímu stylu. Proto v posledním desetiletí stála J. Hoffmannová v čele několika vědeckých projektů (zejména Grantové agentury ČR), které vyústily v kolektivní publikace zabývající se základními znaky mluvené češtiny; spolupodílela se na nich také jako editorka. Při vedení těchto projektů se projevil její výborné předpoklady pro kolektivní práci, a to nejen se svými vrstevníky (Olga Müllerová, Světlá Čmejrková), ale také s lingvisty mladé generace.

Monografie *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011) popisuje variantnost současné mluvené češtiny v jednotlivých jazykových rovinách, fungování ve vybraných komunikačních sférách a postoje uživatelů k mluvené češtině. J. Hoffmannová zpracovala kapitoly o výstavbě mluvených projevů a o fungování mluvené češtiny v beletrii a v chatování. Publikace *Syntax mluvené češtiny* (2019) analyzuje vybrané syntaktické konstrukce současné mluvené komunikace; J. Hoffmannová věnovala pozornost fungování otázek a rytmizaci českých výpovědí.

Zvláštní pozornost si zaslouží *Stylistika mluvené a psané češtiny* (2016), kterou J. Hoffmannová připravila s kolektivem předních českých odborníků na stylistiku a textovou lingvistiku. Sleduje stylovou diferenciaci současných českých textů a mluvených projevů. Práce sice navazuje na tradice funkční stylistiky vypracované Pražským lingvistickým kroužkem a jeho pokračovateli, nepracuje však s funkčními styly, ale styl je vázán na diferenciaci komunikačních sfér a ustálenou konstelaci stylových faktorů; jublantka připravila kapitoly o sféře každodenní a literární komunikace.

J. Hoffmannová se podílela na vypracování kapitol v řadě encyklopedických publikací. Šlo o hesla v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002) a zejména *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2016), do něhož připravila 22 hesel ze stylistiky, textové lingvistiky a teorie dialogu. Rozsáhlou kapitolou o gramatice textu přispěla do *Akademické gramatiky spisovné češtiny* (2013), svůj kulturní rozhled a znalost moderní české literatury uplatnila v heslech *Slovníku literárněvědného strukturalismu* (2018).

I když J. Hoffmannová spojila svou vědeckou činnost s akademickým pracovištěm, stranou nezůstala ani činnost pedagogická, a to na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK), jejích výzkumů v oblasti stylistiky

a textové lingvistiky využily také Fakulta translatologie a Fakulta humanitních studií UK. Věnuje se výchově mladých lingvistů a doktorandů. Na základě obhajoby práce *Konverzace a institucionální dialog* (2002) získala na pražské FF UK titul DrSc., v roce 2005 se habilitovala prací *Stylistika aktuálních komunikačních situací*, v roce 2010 byla jmenována profesorkou.

Své pedagogické zkušenosti využila J. Hoffmannová jako spoluautorka inovované učebnice pro střední školy (Z. Hlavsa a kol.: *Český jazyk pro střední školy. I.-IV. ročník*, 1995). S Bohuslavem Hoffmannem a Olgou Müllerovou připravila sadu učebnic pro 6.–9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií s moderně koncipovanou komunikační výchovou (*Český jazyk – Literatura a komunikace*, 1998–2001). *Komunikace a sloh. Učebnice českého jazyka pro střední školy* (2009; s J. Ježkovou a J. Vaňkovou) se zaměřuje na základy stylistiky, produkci a porozumění textu a základní komunikační strategie. Je také spoluautorkou několika cvičebnic. Připomeňme alespoň *Český jazyk, česká a světová literatura* (2008; s B. Hoffmannem), která připravuje zájemce k maturitní zkoušce z mateřského jazyka a literatury. Volně lze do této skupiny zařadit také publikaci *Písemnosti v našem životě* (1996 a 2005; s J. Krausem), věnovanou praktickému epistolárnímu stylu.

Řadu statí – věnovaných nejčastěji rozborům konkrétních textů moderní literatury – vypracovala J. Hoffmannová s manželem B. Hoffmannem; jejich výběr obsahuje kniha *Dialogické interpretace* (2015). Jednotlivým rysem knihy je metodologie dialogicky zaměřených interpretací. V centru pozornosti jednotlivých kapitol jsou dialogy epistolární (korespondence jako dialog pisatelů), dramatické a intersémiotické (dialog verbální složky díla a její ilustrace). Poslední část tvoří analýza textů oscilujících mezi monologem a dialogem. Jádro publikace tvoří analýzy moderní literatury posledních třiceti let, jejímiž jsou manželé výborní znalci.

Stranou pozornosti by neměla zůstat popularizační činnost J. Hoffmannové. Jde o přednášky pro učitele středních škol, setkání mladých lingvistů, překladatele a tlumočníky, přednášky na Letní škole slovanských studií FF UK v raze, prakticky orientované kurzy a školení pro pracovníky různých firem a vzdělávacích agentur aj.

Rozsáhlý by byl výčet práce ve vědeckých a pedagogických orgánech. J. Hoffmannová aktivně pracuje v řadě lingvistických společností. Byla členkou International Association for Dialogue Analysis (IADA): podílela se na organizaci a průběhu konference *Dialog v srdci Evropy* (1996), je spolue-

ditorkou sborníku (S. Čmejková, J. Hoffmannová, O. Müllerová, J. Světlá (eds): *Dialoganalyse VI.*, vol 1, 2, Tübingen 1998). Je členkou stylistické komise Mezinárodního komitétu slavistů.

Jako členka hlavního výboru Jazykovědného sdružení se aktivně podílí na organizaci přednášek pražské pobočky a monotematických seminářů k aktuálním problémům současné jazykovědy, s přednáškami vystupuje v dalších pobočkách. Byla zástupkyní vedoucího redaktora *Jazykovědných aktualit* (1992–2010), nyní je členkou redakční rady. Je členkou výboru Pražského lingvistického kroužku.

Z dalších činností připomeňme, že byla místopředsedkyní vědecké rady ÚJČ (2002–2017), pracovala jako členka a předsedkyně podborové komise Grantové agentury ČR, doktorských studijních programů na pražské a olomoucké univerzitě aj. Připomenuta musí být její práce v redakčních radách časopisů *Slovo a slovesnost* (od roku 1990), *Slavica Wratislaviensia* (Wrocław), *Aktualnyje problemi stylistiky* (Moskva) a *Stil* (Beograd, 2002–2013).

J. Hoffmannová spolupracovala také na mezinárodních projektech. Připomeňme zde zejména dlouholetou spolupráci na tématu Diskurz – jeho různé formy v životě společnosti a v literatuře v rámci spolupráce ÚJČ s Instytutem badań literackich PAN (prof. T. Dobrzyńska), na projektu Čeština na přelomu 20. a 21. století (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałbrzychu) a zejména její pravidelnou účast na opolských stylistických konferencích, bohemistických konferencích v Raciborzi a dalších polských konferencích (Warszawa, Katowice, Rzeszów, Wrocław, Lublin, Łódź aj.). Publikuje v časopisu *Stylistyka*, od roku 1992 je členkou redakční rady.

Jubilejní článek nemůže opominout ani jubilentčinu účast na konferencích a sympoziích. Od počátku 90. let se účastní mezinárodních sjezdů slavistů, kongresů a zasedání IADA, konferencí stylistické komise Mezinárodního komitétu slavistů aj. Několik desítek plenárních referátů přednesla na slovenských sympoziích (Bratislava, Banská Bystrica, Prešov), ve Vídni, v Tübingenu aj.

I stručný přehled jubilentčiny vědecké, pedagogické a organizační lingvistické činnosti dokumentuje široké spektrum její práce. A pokud stylistiku defi-

nujeme jako interdisciplinární obor zabývající se lidskou textovou činností, pak se J. Hoffmannová vypracovala v přední představitelku slavistické stylistiky.

U příležitosti jubilea J. Hoffmannové vyšla publikace,¹ která obsahuje 34 studií předních českých a slovenských lingvistů a lingvistek: příspěvky pokrývají teorii stylu a hlavní oblasti stylistického výzkumu, zaměřují se také na aplikaci stylistického výzkumu v dalších lingvistických disciplínách. Kromě životopisu obsahuje rovněž jubilentčinu bibliografii za roky 1974 až 2019 (s. 497–530): obsahuje celkem 536 položek – vedle publikací, studií, statí a článků v českých i zahraničních periodikách a sbornících je jubilantka autorkou početných laudatií, referátů o konferencích, recenzí aj. – a na 12 publikacích se podílela jako editorka.

Do dalších let přejeme Janě Hoffmannové pevné zdraví a hodně invence při vědecké a pedagogické práci.

¹ Jílková L., Mrázková K., Özörencik H. (eds.), 2020, *Jak je důležité mítí styl. Pocta Janě Hoffmannové*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.